

DE KRACHT VAN DE COÖPERATIE

UTRECHTSE SUCCESSEN
EN HET BELANG VAN
VERBINDING VOOR
LOKALE ENERGIE

INHOUD

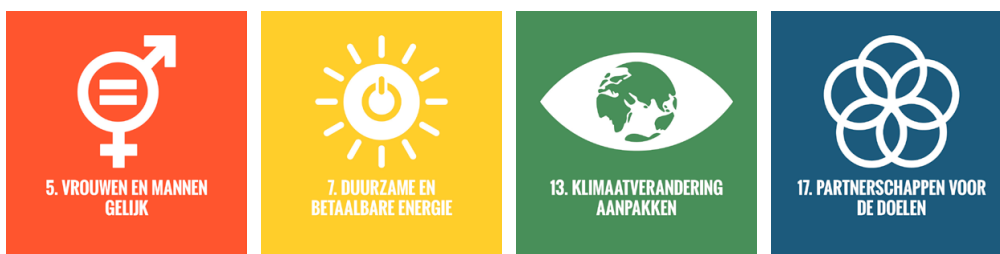
Inleiding	3
Context	4
Methodologie	5
Aanbevelingen	6
Conclusie	13
Inspiratie voor initiatieven buiten Nederland	14
Over WECF	15
Dankwoord	15
Colofon	16

INLEIDING

Wereldwijd wordt de groeiende nood gevoeld om de gevolgen van klimaatverandering te minimaliseren. Er moeten drastische stappen gezet worden om de CO₂-uitstoot te reduceren. Het gebruik van fossiele brandstoffen moet vervangen worden door duurzame, hernieuwbare alternatieven.

In 2015 werden door 193 wereldleiders de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) geadopteerd, een agenda van 17 ambitieuze doelen om te werken aan duurzame ontwikkeling. Onderdeel hiervan is een duurzame, betaalbare energievoorziening. Om tot een inclusieve energietransitie te komen, ook in Nederland, moeten burgers meer betrokken worden. Meer en meer nemen zij dan ook het heft in eigen hand, bijvoorbeeld in de energietransitie. Zij organiseren zich in collectieve verbanden om samen hun eigen, schone energie op te wekken en energie te besparen. In deze betrokkenheid en samenwerking vind je de kracht van de coöperatie.

WECF wil het belang van lokale initiatieven in de omslag naar duurzame energie benadrukken. In Utrecht is hiervoor veel kennis en ervaring aanwezig, die we in deze publicatie bundelen. Uit de Utrechtse ervaringen kunnen lessen getrokken worden die ook relevant kunnen zijn in andere landen. Om deze reden wordt deze informatie ook beschikbaar gesteld voor lokale initiatieven elders op de wereld. De behoefte hieraan is gebleken vanuit de vraag van onze partners in Georgië. Hier zijn momenteel enkele energiecoöperaties actief, maar nog niet zo succesvol als in Nederland. Door het publiceren van dit onderzoek en het delen van deze kennis leveren we een bijdrage aan de realisatie van verschillende ontwikkelingsdoelen.

Als resultaat van dit onderzoek doen wij de volgende zes aanbevelingen voor energievoorzieningscoöperaties elders:

1. Samenwerkingen aangaan en gebruikmaken van ondersteuning
2. Lobbyen om de positie van energievoorzieningscoöperaties sterker te maken
3. Draagvlak creëren en behouden door communicatie en transparantie
4. Burgers mobiliseren
5. Lokaal geworteld blijven
6. Diversiteit & inclusiviteit waarborgen

Ondanks dat de uitkomsten van de bevindingen zijn opgedeeld in concrete, afgebakende aanbevelingen, zijn deze aanbevelingen sterk met elkaar verweven en dienen dan ook in relatie tot elkaar gezien te worden.

CONTEXT

In de jaren '80 van de vorige eeuw ontstonden de eerste energievoorzieningscoöperaties in Nederland. Burgers gingen zich organiseren in een collectief verband, de coöperatieve vereniging, om zich bezig te houden met duurzame energievoorziening en -besparing. Indien er door de coöperatie zelf energie wordt opgewekt, is het de bedoeling dat de opbrengsten hiervan terugstromen in de gemeenschap. Er is sprake van democratische besluitvorming via de algemene ledenvergadering.

Sinds een paar jaar schieten de energievoorzieningscoöperaties als paddenstoelen uit de Nederlandse grond. De gedecentraliseerde organisatie van Nederland op het gebied van duurzaamheidsmaatregelen blijkt een vruchtbare bodem voor zulke burgercollectieven. Veel initiatieven en projecten moeten namelijk goedgekeurd worden door lokale overheden. Eerst ging het voornamelijk om windcoöperaties, nu zijn er ook veel zonnecoöperaties en warmtecoöperaties, maar ook biogascoöperaties, en projectorganisaties die verschillende manieren van energieopwekking en -besparing combineren. In 2018 was er een groei van 20% ten opzichte van 2017, met een totaal van 484 coöperaties en 70.000 leden in Nederland.¹

Enkele van deze coöperaties bevinden zich in en om de stad Utrecht. De coöperatie Energie-U is hier de belangrijkste speler, met ruim 500 leden en een groot netwerk aan samenwerkingsverbanden. Daarnaast is er Rijne Energie, een energievoorzieningscoöperatie die in september 2018 is opgericht met ondersteuning van drie andere coöperaties, waaronder Energie-U. Deze coöperatie is momenteel bezig met het plannen van een wind- en zonnepark in een Utrechtse polder. Ondanks dat deze coöperatie nog geen middel heeft om duurzame energie op te wekken - de gemeentelijke procedure voor het geplande duurzame energiepark loopt nog steeds - had Rijne Energie binnen een half jaar na oprichting al 200 leden. De laatste coöperatie die in deze publicatie is meegenomen, is Buurtstroom. Deze coöperatie is ook ontstaan vanuit Energie-U, en houdt zich bezig met

¹ Lokale Energie Monitor editie: LEM2018
https://www.hieropgewekt.nl/uploads/inline/2018%20PDF%20Lokale%20Energie%20Monitor%20DEF02_0.pdf

het ondersteunen van initiatieven voor duurzame energieopwekking op buurtniveau.

De groei van de (aantallen) coöperaties binnen Utrecht en binnen Nederland de afgelopen jaren, moet bekeken worden in relatie tot de grotere maatschappelijke context op nationaal en internationaal niveau. Voortbouwend op het Klimaatakkoord van Parijs, verscheen in Nederland eind vorig jaar het Ontwerp Klimaatakkoord, dat naar verwachting in de zomer van 2019 definitief door de regering zal worden vastgesteld. De energietransitie speelt hier een grote rol in.

Een belangrijke visie die in het Klimaatakkoord wordt omschreven, is het aardgasvrij maken van Nederland. De ruim zeven miljoen huizen en één miljoen gebouwen die op dit moment nog worden voorzien van aardgas uit Groningen, moeten in de komende jaren verbouwd en verduurzaamd worden, zodat deze geschikt worden voor een alternatieve, hernieuwbare vorm van energie. Een ander belangrijk punt in het Klimaatakkoord is de ambitie om te zorgen dat minstens 50% van alle lokaal opgewekte zonne- of windenergie in eigendom van de lokale omgeving komt.²

De energietransitie is dus een onderwerp waar een groeiend aantal Nederlanders in meer of mindere mate mee bezig is, bijvoorbeeld door zich aan te sluiten bij een energiecoöperatie. Om te achterhalen welke factoren een rol spelen in het succes van de Utrechtse energiecoöperaties en wat betrokkenen rondom deze organisaties daar zelf over denken, hebben wij de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *Wat zijn de best practices van Utrechtse energiecoöperaties?*

METHODOLOGIE

Om achter de successen van Utrechtse coöperaties te komen, zijn er, naast het doen van desk research, interviews en gesprekken gevoerd met verschillende experts die betrokken zijn bij de coöperaties:

- Ieke Benschop, projectleider Energie - Natuur en Milieufederatie Utrecht (NMU)
- Joost Brinkman, secretaris Rijnse Energie
- Roy Ellenbroek, fondsmanager Energiefonds Utrecht
- Josje Fens, initiatiefnemer Rijnse Energie, adviseur lokale energiebeperingsaanpak Hoom
- Lucile de Groot, energie-ambassadeur en lid Energie-U
- Rachel Heijne, Gemeenteraadslid GroenLinks Utrecht
- Trees Janssens, interim bestuurslid Energie Samen
- Merian Koekkoek, medewerker Kennis & Innovatie bij Stichting HIER opgewekt (onderdeel van HIER Klimaatbureau)
- Michel Post, energie-ambassadeur en lid Energie-U
- Paul van Seters, voorzitter Energie-U
- Siward Zomer, directeur Energie Samen, bestuurslid REScoop.eu
- Renske Zwart, voorzitter Buurtstroom

² Ontwerp Klimaatakkoord
<https://www.klimaatakkoord.nl/klimaatakkoord/documenten/publicaties/2018/12/21/ontwerp-klimaatakkoord>

AANBEVELINGEN

1. Samenwerkingen aangaan en gebruikmaken van ondersteuning

Allereerst is er bij de oprichting en groei van een coöperatie een zekere mate van kennis en kapitaal nodig. In het geval van de Utrechtse coöperaties is dit mogelijk dankzij verschillende samenwerkingsverbanden en ondersteuning op verschillende niveaus. Er bestaan organisaties die energiecoöperaties vooruit helpen op alle vlakken waar een coöperatie mee te maken krijgt. Van projectontwikkeling, fondsen en trainingen, tot advies op het gebied van administratie, ledenwerving en het creëren van bekendheid. Merian Koekkoek legt het belang hiervan uit: 'Wij als HIER Klimaatbureau, en de Natuur en Milieufederaties op provinciaal niveau, bieden ondersteuning aan energiecoöperaties. Dus er zijn ngo's die dat faciliteren, en ik denk dat dat in Nederland heel erg meegeholpen heeft aan het feit dat het nu zo van de grond komt.'

Ieke Benschop vertelt dat de Natuur en Milieufederatie Utrecht een specifieke rol heeft in het ondersteunen van de coöperatieve sector. De NMU wil namelijk niet alleen bijdragen aan de totstandkoming van duurzame energieprojecten, maar heeft ook oog voor de locatiekeuze en hoe deze locaties ingericht worden in het landschap. Initiatiefnemers kunnen gebruik maken van een checklist om ervoor te zorgen dat natuurbelangen behartigd worden bij de planning en realisatie van bijvoorbeeld windmolenprojecten of zonnevelden. Met deze checklists wil de NMU ervoor zorgen dat de gesprekken tussen initiatiefnemers, lokale overheden en natuurorganisaties goed verlopen en er 'natuurinclusieve' projecten tot stand komen.

Naast hulp van deze partijen, organiseren de bestaande energiecoöperaties inmiddels ook steeds meer hun eigen kennisdeling en ondersteuning. Dit gebeurt voor een groot deel via Energie Samen.

Dit is de landelijke koepel en branchevereniging van energiecoöperaties. Energie Samen voorziet coöperaties ook van verschillende hulpmiddelen. 'We hebben bijvoorbeeld zelf een administratiesysteem ontwikkeld, dat heet Econobis. Dat is software specifiek voor de ledenadministratie van energiecoöperaties. Ook geeft het de coöperaties inzicht in de kosten en opbrengsten, waardoor ze kunnen zorgen dat deze eerlijk verdeeld worden onder de leden,' vertelt Trees Janssens. Dankzij een efficiënte administratie wordt het voor een coöperatie makkelijker om meer leden te werven en meer projecten te ontwikkelen.

Naast het beschikbaar stellen van dit soort hulpmiddelen, ondersteunt Energie Samen de aangesloten coöperaties ook op het gebied van projectontwikkeling, fondsen en kennisdeling. Niet alleen Energie Samen verstrekt zulke fondsen. De Utrechtse energiecoöperaties kunnen ook gebruikmaken van het Energiefonds Utrecht, waar leningen, voor met name voorinvesteringen, verstrekt worden voor duurzame energie-initiatieven. Uiteraard zitten er wel bepaalde voorwaarden aan het verstrekken van fondsen, bijvoorbeeld dat een project rendabel moet zijn op de lange termijn. Hoewel een coöperatie niet volledig afhankelijk van een dergelijk ondersteuningskader hoeft te zijn, draagt het wel aanzienlijk bij aan haar positie.

Energie-U maakt slim gebruik van het belang van samenwerking, door zichzelf te positioneren als een soort netwerkorganisatie. De coöperatie verbindt allerlei wijkinitiatieven aan zichzelf, gaat coalities aan met andere coöperaties en vooral ook met bedrijven en overheden. 'Het is onze taak om niet in tegenstelling tot de private sector of de publieke sector, maar in samenwerking mét de relevante partijen daar, met de gemeente Utrecht, met het energiebedrijf Eneco, burgers van Utrecht te mobiliseren om mee te doen met de energietransitie,' aldus Paul van Seters.

2. Lobbyen om de positie van energiecoöperaties sterker te maken

Er wordt in Nederland veel gelobbyd ten behoeve van energiecoöperaties, op zowel lokaal als nationaal niveau. Dit kan door de coöperaties zelf gedaan worden, zoals Energie-U doet. De bestuursleden van Energie-U zijn actief aan het lobbyen bij verschillende fracties in de Utrechtse gemeenteraad. Dit doen ze overigens niet alleen, maar met een coalitie van vier coöperaties en enkele bedrijven, die allemaal een rol spelen bij de mogelijke komst van een nieuw duurzaam energiepark. Deze lobby is belangrijk, omdat de lokale overheid uiteindelijk vaak een grote rol speelt, door het verstrekken van vergunningen, leningen of subsidies.

De Utrechtse energiecoöperaties hoeven dit niet allemaal alleen te doen. Ze kunnen hierbij hulp verwachten van bijvoorbeeld de NMU. Ieke Benschop vertelt dat ze ten behoeve van Rijne Energie langsging bij de gemeenteraad. Vervolgens maakte de coöperatie zelf ook een afspraak met iemand van de gemeente. 'En dan wisselen we informatie uit, zodat ik hen zo goed mogelijk help om in positie te komen.'

Ook lobbyt de NMU samen met de energiecoöperaties bij de gemeente om ervoor te zorgen dat het streven naar 50% lokaal eigendom, zoals het in het Klimaatakkoord staat, in de uitgangspunten van gemeentelijk beleid komt. Dit streven is overigens óók een gevolg van lobby, want ook op landelijk niveau wordt er gesleuteld aan de wet- en regelgeving om de positie van energiecoöperaties te versterken. Zo zaten Siward Zomer namens Energie Samen en netwerkdirecteur Natuur en Milieufederaties Annie van de Pas aan tafel bij de onderhandelingen rondom het Klimaatakkoord. Dankzij Energie Samen is het streven naar 50% lokaal eigendom in het Klimaatakkoord terecht gekomen.

Daarnaast lobbyt Energie Samen bij de lokale overheden als vertegenwoordiger van de burgers. De coöperatie zit dan aan tafel met de verschillende gemeentes, provincies, waterschappen en andere stakeholders binnen de verschillende energieregio's. Nederland is binnen het Klimaatakkoord opgedeeld in 30 van deze regio's. Elke regio werkt aan een Regionale Energiestrategie (RES). 'De RES is een instrument om gezamenlijk te komen tot keuzes voor de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie infrastructuur.'³ Hieruit blijkt ook weer de eerdergenoemde decentrale focus die Nederland heeft op het gebied van de energietransitie.

Er kan ook gelobbyd worden om te voorkomen dat energiecoöperaties in de problemen komen, door onduidelijkheden in de wet- en regelgeving. Merian Koekkoek vertelt dat

³ Nationaal Programma RES <https://regionale-energiestrategie.nl/home/default.aspx>

HIER opgewekt coöperaties ondersteunt die tegen specifieke regelgeving aanlopen. Zo signaleerde de organisatie onlangs dat sommige activiteiten van energiecoöperaties niet altijd onder de huidige Wet op het financieel toezicht vallen. HIER opgewekt heeft dit aangekaart en is samen met de AFM (Autoriteit Financiële Markten) op zoek gegaan naar opheldering en oplossingen.⁴

Lobbyen vindt dus om verschillende redenen plaats. Coöperaties lobbyen om goedkeuring voor hun plannen van de gemeente te krijgen, of voor subsidies of andere vormen van financiering voor een project. Daarnaast wordt er gelobbyd door coöperaties en verwante organisaties om de wet- en regelgeving te herzien en aan te passen ten behoeve van energiecoöperaties.

3. Draagvlak creëren en behouden door communicatie en transparantie

Joost Brinkman houdt zich als secretaris van Rijnne Energie veel bezig met manieren om positieve bekendheid te creëren en daarmee leden te werven. Allereerst hebben de bestuursleden van Rijnne Energie er heel bewust voor gekozen om al in een heel vroeg stadium naar buiten te komen en zo open mogelijk te zijn over de plannen voor de het wind- en zonnepark dat hen voor ogen staat. Via kleinschalige informatiebijeenkomsten

Rijnne Energie is een energiecoöperatie die grootschalig **duurzame energie** wil opwekken in de polders Rijnenburg en Reijerscop. Het doel is een mooi energielandschap te ontwikkelen met windmolens en zonnepanelen. Dit willen we samen met bewoners en gebruikers

realiseren. Zowel de energie als de opbrengsten blijven daarbij zoveel mogelijk **lokaal beschikbaar** voor het gebied en de omwonenden. Rijnne Energie heeft geen winstoogmerk. De coöperatie wordt op vrijwillige basis gerund door een aantal betrokken en gedreven Utrechtse.

zijn lokale bewoners in eerste instantie betrokken bij de plannen, en de huidige en aankomende leden krijgen een stem via de bekende algemene ledenvergadering.

Verder is Rijnne Energie nu actief bezig met ledenwerving via sociale media, het uitdelen van flyers op lokale markten, en het benaderen van journalisten, zodat de coöperatie via verschillende kanalen in het nieuws komt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een narratief dat focust op de positieve ontwikkelingen die het project kan hebben op de gemeenschap. Op Facebook plaatst Rijnne Energie verschillende berichten met daarin citaten of filmpjes van initiatiefnemers en leden die uitleggen waarom ze lid zijn geworden, en houdt de coöperatie belangstellenden en omwonenden op de hoogte van ontwikkelingen.⁵

Een terugkomend argument voor de bouw van de geplande windmolens vanuit deze mensen is het streven naar de leefbaarheid van de planeet voor toekomstige generaties. Door de leden aan het woord te laten en hun motivaties uit te leggen, benadrukt de coöperatie haar verbindende, lokale rol.

⁴ Wet op het financieel toezicht: overleg met de AFM <https://www.hieropgewekt.nl/nieuws/wet-op-het-financieel-toezicht-overleg-met-afm>

⁵ Facebookpagina Rijnne Energie <https://www.facebook.com/RijnneEnergie/>

Uiteindelijk is mond-tot-mondreclame volgens Brinkman de meest effectieve manier om leden te werven. Als je iemand kent die op de een of andere manier betrokken is bij een coöperatie, ondersteunt dat het vertrouwen in de organisatie. Lucile de Groot, één van de leden die Rijn Energie nu rijk is, draagt hier actief aan bij: **'Ik draag het ook uit. Ik zeg tegen iedereen: Je moet lid worden van die vereniging, want die willen echt iets bereiken, die willen iets doen!'**

Ook een manier om draagvlak te creëren, is het delen van succesverhalen. Ieke Benschop vertelt dat er vanuit de NMU verschillende excursies zijn georganiseerd naar plekken waar een coöperatie met succes een wind- of zonnepark heeft neergezet, of een dak vol gedeelde zonnepanelen. Op deze manier zien mensen bewijs van een geslaagd project, en groeit hun vertrouwen. Siward Zomer legt uit dat dit ook op Europees niveau gebeurt, binnen REScoop.eu, de Europese koepel van energiecoöperaties. Mensen binnen het team of netwerk van REScoop.eu geven regelmatig lezingen op verschillende plekken in Europa om vanuit hun ervaring te vertellen over de organisatie en successen van de energiecoöperatie waarin zij actief zijn.

Wat in het onderzoek niet direct naar voren kwam, maar vermoedelijk wel een belangrijke rol speelt bij het versterken van draagvlak voor energiecoöperaties, zijn de kostenafwegingen. In veel gevallen leidt lidmaatschap van een coöperatie tot lagere energiekosten, al dan niet op langere termijn. Dit kan in de vorm van rendement op een investering in een windmolen of zonnepanelen, of doordat de energierekening lager wordt als gevolg van verduurzamende maatregelen in en om het huis, die met ondersteuning van de coöperatie zijn gerealiseerd. Deze lagere kosten kunnen al een reden op zich zijn voor mensen om lid te worden.

4. Burgers mobiliseren

Naast het opzetten van een of meerdere duurzame energieprojecten en het ontzorgen van haar leden hierin, kan een energiecoöperatie ook een belangrijke functie vervullen in het mobiliseren van burgers. Bij Energie-U gebeurt dit via het netwerk van zogeheten 'energie-ambassadeurs'. Energie-ambassadeurs delen hun eigen kennis en expertise op het gebied van duurzame energie, om zo andere mensen in hun omgeving te mobiliseren tot actie. Dit gebeurt op vrijwillige basis, met soms een kleine vergoeding.

Energie-U bereikt deze (potentiële) energie-ambassadeurs via Rianne Bakker, zij is de projectleider van de energie-ambassadeurs. Bakker houdt bij welke mensen zelf met initiatieven komen of veel kennis hebben van een bepaald onderwerp, en verbindt deze mensen met elkaar en met de coöperatie. Dit zorgt voor een netwerk aan lokale connecties. Veel van deze mensen worden op deze, laagdrempelige manier gemobiliseerd om nog meer te doen en als vrijwilliger voor Energie-U aan de slag te gaan.

Michel Post en Lucile de Groot zijn beiden actieve energie-ambassadeurs. Post is bij Energie-U terecht gekomen vanuit zijn grote interesse in de energietransitie op allerlei terreinen, zowel de beleidskant als de technische kant. Hij deelt zijn kennis via cursussen en informatieavonden die door Energie-U worden georganiseerd. Hij vertelt dan over manieren waarop mensen hun eigen huis kunnen verduurzamen en wat daar allemaal

bij komt kijken. Ook heeft Post meegewerkt aan een handleiding over zonnepanelen op huurwoningen.⁶ 'Ik ben zelf een huurder en ik heb zonnepanelen op mijn dak. Maar het aantal mensen dat in Utrecht huurt én zelf zijn eigen zonnepanelen heeft, is op twee vingers te tellen!' Energie-U zorgt er dus voor dat niet alleen woningeigenaren, maar ook huurders betrokken worden bij de energietransitie. In de handleiding staan verschillende mogelijkheden om huurders te mobiliseren, bijvoorbeeld door in gesprek te gaan met hun eigen woningbouwcorporatie over een zonnepaneleninitiatief of een Buurtstroomproject te starten.

Lucile de Groot werd juist actief bij Energie-U door haar sociale netwerk in de wijk waar ze woonde. Ze werd ingewijd in de wereld van isolatie, warmtepompen en zonnepanelen en kreeg gaandeweg steeds meer sociale contacten, wat ze een heel belangrijk aspect vindt van het vrijwilligerswerk dat ze doet. Zo helpt ze als energie-ambassadeur mee in de 'Bespaarbieb'. Elke zaterdag staan er twee energie-ambassadeurs in de Centrale Bibliotheek in Utrecht, omringd door showmateriaal en folders, om mensen voor te lichten over manieren om je eigen huis te verduurzamen en zo energie te besparen.

Paul van Seters legt uit dat hij als voorzitter van Energie-U heel bewust heeft gestimuleerd om dit netwerk van energie-ambassadeurs uit te breiden. Inmiddels zijn er meer dan honderd Utrechters als energie-ambassadeur actief. 'Dat betekent dat we nu echt in iedere buurt en iedere wijk ambassadeurs hebben die wij kunnen mobiliseren als wij daar iets van de grond willen krijgen, of ergens aandacht voor willen vragen.' Een energiecoöperatie kan dus een verbindende functie hebben, en mensen met informele initiatieven bij elkaar brengen, om zo nog meer initiatieven en samenwerkingen te stimuleren.

5. Lokaal geworteld blijven

Het gevoel dat burgers hebben bij een energiecoöperatie, is bepalend voor het succes ervan. Een coöperatie moet lokaal geworteld zijn én blijven, zodat mensen zich ermee kunnen identificeren en zich er verbonden mee voelen. Renske Zwart ziet als voorzitter van Buurtstroom deze behoefte aan lokaliteit bij mensen. Zo heeft Buurtstroom onlangs mensen die buiten de gemeente Utrecht wonen, ondersteund met hun duurzame energie-initiatief, en heeft dit groepje mensen vervolgens een eigen, lokale coöperatie opgericht. 'Zodra je gemeentegrenzen gaat overschrijden, dan zie je dus dat mensen de behoefte hebben om hun eigen structuren op te gaan richten.'

Paul van Seters is zich ook bewust van die behoefte aan lokale verbondenheid. Toen hij in 2014 zelf actief werd als energie-ambassadeur, heeft hij een paar straten in zijn wijk informeel omgedoopt tot 'de Rosariumbuurt'. Volgens Van Seters vinden de echte initiatieven van onderop namelijk maximaal tot op buurtniveau plaats, een wijk is eigenlijk al te groot voor mensen om zich er écht mee te kunnen identificeren. Dit is ook waarom er verschillende coöperaties vanuit Energie-U zijn ontstaan. 'Als het allemaal onder Energie-U

⁶ Zon op huur - Een handleiding voor huurders die zonnepanelen op hun dak willen <https://www.energie-u.nl/zon-op-huur/>

zou vallen, dan zouden we nu al zo'n grote paraplu hebben dat het ook gaat wringen met die doelstellingen, dat je contact wil houden met die energie van onderop, met initiatieven uit straten, uit buurten.'

Merian Koekkoek noemt dit een effectieve strategie van Energie-U. Er bestaat toch nog vaak de neiging om organisaties bij elkaar te voegen en te centraliseren. Op die manier verlies je volgens haar dat buurtgevoel of dorpsgevoel en daarmee verlies je een belangrijk onderdeel van sociaal contact. Maar Energie-U lost dit slim op: 'De bestuurders van Energie-U zijn heel goed in dat verbinden, zij verbinden eigenlijk alle wijkinitiatieven aan zichzelf. Waar in andere steden er soms verschillende energiecoöperaties naast elkaar bestaan, hebben zij een beetje die netwerk- en koepelfunctie,' aldus Koekkoek. Hiermee gepaard gaat uiteraard het streven van een coöperatie om winsten te laten terugstromen in de lokale gemeenschap. Als leden gezamenlijk kunnen meebeslissen waar dit geld voor gebruikt wordt, draagt dit bij aan het gevoel van gedeeld, lokaal eigenaarschap.

Het is dus belangrijk dat het bestuur van een energiecoöperatie zich bewust is van deze spanning en probeert een balans te vinden tussen enerzijds haar organisatie te laten groeien en leden te werven, en anderzijds lokaal verankerd te blijven en het gemeenschapsgevoel te waarborgen. Dit maakt het ook zo belangrijk dat de Utrechtse energiecoöperaties zo'n eerdergenoemd hecht netwerk van samenwerkingen onderhouden, om het lokale niveau te overstijgen en een sterke positie te behouden.

6. Diversiteit en inclusiviteit waarborgen

Diversiteit en inclusiviteit zijn belangrijke factoren voor een energiecoöperatie, zowel op bestuurlijk niveau, als in het aantrekken van leden. Om de energietransitie succesvol te laten zijn, moet iedereen mee kunnen doen en zich vertegenwoordigd voelen.

BESTUUR

De Utrechtse energiecoöperaties zijn zich bewust van het belang van een divers bestuur. Vooralsnog bestaat zo'n bestuur nog vaak uit een groepje hoogopgeleide, oudere, witte mannen met een technische achtergrond. Ter illustratie, de huidige bestuursleden van de drie behandelde coöperaties bij elkaar opgeteld bestaan nu uit elf mannen en slechts twee vrouwen. Dit terwijl een divers bestuur op basis van bijvoorbeeld gender, maar ook leeftijd, etniciteit en opleidingsniveau, ervoor zorgt dat je representatief bent voor (mogelijke) leden, waardoor mensen vanuit verschillende achtergronden zich er sneller verbonden mee voelen. Volgens Merian Koekkoek is deze diversiteit dan ook iets dat actief nagestreefd moet worden. 'Ik denk dat het je ook niet gaat lukken om een brede groep mensen aan te spreken, als dit niet wordt opgepakt. Want het zit dan zo in de kern van je organisatie.'

WECF ziet kans voor coöperaties om bij te dragen aan meer gelijke man-vrouwverhoudingen in leiderschapsrollen. Een mogelijke manier om dit voor elkaar te krijgen, is door quota in te stellen voor vrouwen. Internationaal zijn voorbeelden te vinden van succesvolle quota die ervoor gezorgd hebben dat ook vrouwen leiderschapsrollen

vervullen en inspraak hebben in besluitvormingsprocessen.⁷ Als vrouwen niet uit zichzelf op vacatures voor bestuursfuncties af komen, kunnen coöperaties zelf actief vrouwen benaderen en vragen om mee te doen. Juist door gebruik te maken van lokale contacten van de leden zou dit mogelijk moeten zijn. Ondanks dat de Utrechtse coöperaties geen quota hanteren, meldt Renske Zwart dat er actief gezocht wordt naar vrouwelijke bestuursleden.

Daarnaast is diversiteit nodig in de kwaliteiten van de individuen binnen een bestuur en actieve vrijwilligers binnen een coöperatie. Mensen met een technische achtergrond, die veel kennis hebben van energieopwekking, zijn natuurlijk cruciaal. Maar de sociale kant van energie moet niet vergeten worden. Bestuursleden met sterke communicatieve vaardigheden zijn minstens zo belangrijk. Josje Fens vertelt hierover aan de hand van haar werk bij Hoom. Hoom is een landelijke coöperatie, en onderdeel van Energie Samen. Hoom helpt lokale energiecoöperaties om hun leden te ondersteunen bij energiebesparing. Coöperaties kunnen hierbij ook gebruikmaken van de module Gesprekstechniek. Fens wil energiecoöperaties en individuele energiecoaches, die in gesprek gaan met bewoners die hun huis willen verduurzamen, overtuigen dat het zinvol is om hier reflectief op te zijn. *'Hoe je je gesprek voert kan ervoor zorgen dat je je medebewoners op een andere manier tot meer actie kan krijgen.'*

LEDEN

Als energiecoöperatie wil je een diverse groep leden aantrekken en iedereen de mogelijkheid geven om bij te dragen aan de energietransitie. Om de legitimiteit te kunnen claimen dat je er als energiecoöperatie 'van én voor lokaal' bent, kom je er niet meer weg als je maar een beperkte groep mensen aantrekt, zegt Josje Fens. *'Dan kan het wel heel democratisch zijn binnen jouw clubje, maar als dat eigenlijk maar een elite clubje is, kun je je natuurlijk toch afvragen of je echt kan zeggen dat je doet wat "de wijk" graag wil. Dus ik vind wel dat je daar oog voor moet hebben.'* Eén van de manieren waarop Rijnse Energie hiermee omgaat, is een laag lidmaatschapsbedrag, zodat mensen met een kleinere beurs ook lid kunnen worden van de coöperatie. Voor tien euro ben je lid en mag je meebeslissen in de plannen van de coöperatie. Uiteindelijk moet er wel geïnvesteerd worden, wat grotere bedragen vergt, maar dit hangt niet samen met het lidmaatschap en de stem die je hebt als lid.

Er wordt ook actief gelobbyd voor deze 'inclusieve energietransitie', bijvoorbeeld door de NMU. *'Wij lobbyen ervoor dat overheden met elkaar faciliteren dat mensen met een kleine beurs ook een aandeel kunnen krijgen in zo'n windmolen en het rendement op hun rekening kunnen krijgen, waarbij ze uiteindelijk na een lange periode dat bedrag wel weer terugbetalen. Dat is nu het idee, zodat het niet het elitaire feestje wordt, die hele energietransitie,'* aldus Ieke Benschop.

Rachel Heijne ziet dit dan ook als de verantwoordelijkheid van de lokale en nationale

⁷ Energy Cooperatives - Comparative Analysis in Eastern Partnership Countries and Western Balkans <https://www.wecf.org/comparative-study-on-energy-cooperatives-in-eastern-europe-and-the-western-balkans/>

overheden. Heijne zet zich vanuit haar rol als gemeenteraadslid onder andere in voor SDG 7: betaalbare en duurzame energie voor iedereen. Er zijn een heleboel mensen die niet uit zichzelf lid worden van een coöperatie of aanpassingen maken aan hun huis, omdat ze hier niet de middelen toe hebben. 'We moeten ervoor zorgen dat er maatregelen zijn zodat deze mensen woonlastenneutraal meekunnen in de energietransitie. En de grote maatregelen zullen moeten komen vanuit het Rijk.' Heijne gaat regelmatig met Energie-U in gesprek over mogelijke samenwerkingen en manieren om dit te bewerkstelligen. Een voorbeeld van zo'n gemeentelijke aanpak is het inzetten van energiecoaches. Deze energiecoaches gaan huis-aan-huis langs bij mensen om te kijken welke energiemaatregelen zij kunnen treffen en hoe dat financieel haalbaar is. Op deze manier worden mensen betrokken die je als gemeente niet automatisch bereikt met het organiseren van informatieavonden of sturen van brieven, volgens Heijne.

Rachel Heijne focust zich niet alleen op het betrekken van mensen met verschillende inkomens, ze is van mening dat er op alle vlakken van diversiteit reflectief gehandeld moet worden en verbinding gezocht moet worden tussen jong en oud, en mensen met verschillende genders en achtergronden. Over deze verbindende aanpak wordt ook binnen de energiecoöperaties nagedacht. Hoewel er geen pasklaar antwoord is op de vraag hoe je zoveel mogelijk mensen bereikt, is het bewustzijn van de sociale context waarin je je bevindt als coöperatie een cruciale eerste stap.

CONCLUSIE

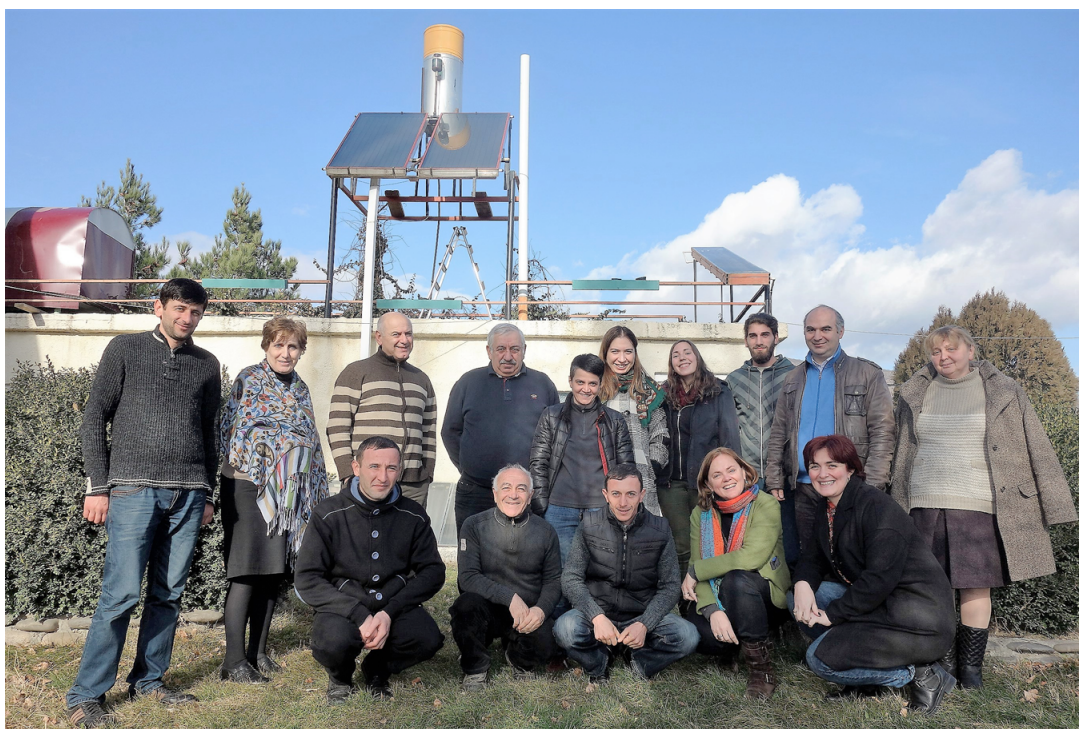
Wat zijn nu precies *de best practices* van Utrechtse energiecoöperaties? Daar valt geen simpel, eenduidig antwoord op te geven. Er spelen een heleboel belangrijke factoren mee. Er zijn allereerst initiatiefnemers en toegewijde vrijwilligers nodig, die gemotiveerd zijn om tijd en moeite in projecten te steken. Door samen te werken met de lokale overheid, relevante bedrijven en andere coöperaties en maatschappelijke organisaties, weten de energiecoöperaties hun positie te versterken en te groeien in het aantal leden, en daarmee in hun mogelijkheden voor projecten. Belangrijk is dat de coöperaties zich tegelijkertijd wel bewust blijven van het belang van het gemeenschapsgevoel van (mogelijke) leden, door uit te stralen dat de organisatie lokaal geworteld is. Dit wordt onder andere gedaan worden door mensen echt te betrekken en een stem te geven en transparant te communiceren. Door hiernaast ook de initiatieven van burgers te omarmen, met elkaar te verbinden en daarmee burgers te mobiliseren, krijgen mensen het gevoel dat ze echt bij een club horen.

Ten slotte, de ene coöperatie is de andere niet. Op het platteland spelen hele andere factoren een rol dan in een stad, en Energie-U vervult weer een hele andere rol dan Rijne Energie of Buurtstroom. Het bewust zijn van en sensitief omgaan met de lokale context is essentieel voor het slagen van een project en het groeien van een coöperatie.

INSPIRATIE VOOR INITIATIEVEN BUITEN NEDERLAND

Wij zijn ons ervan bewust dat *best practices* van energiecoöperaties binnen de Utrechtse en Nederlandse context, niet zomaar gekopieerd kunnen worden naar andere landen. Toch zijn wij ervan overtuigd dat de bevindingen uit het onderzoek in Utrecht gebruikt kunnen worden als handvat voor landen waar energiecoöperaties nog niet zoveel succes boeken als hier, door de grote lijnen uit deze aanbevelingen halen en te combineren met het bewustzijn van de lokale context.

Wij willen het belang van die context benadrukken met een voorbeeld over terminologie. In verschillende landen in Oost-Europa heeft het woord 'coöperatie' voor veel mensen een negatieve connotatie. Dit heeft te maken met de voormalige Sovjet-Unie, en de negatieve

Geslaagd zonneboiler-project van een Georgische energiecoöperatie.

herinneringen aan het gebruik van het woord destijds. Om deze reden wordt de term *energy cooperative* niet zo snel gebruikt in deze landen, maar spreekt men eerder over *energy communities* of *citizens' energy*. Alleen al de terminologie die gebruikt wordt, kan dus van invloed zijn op hoe iets door mensen ervaren wordt en dus ook of iets succes heeft. Verder is er in Nederland sprake van een sterke infrastructuur van samenwerking en ondersteuning rondom energiecoöperaties. Als deze infrastructuur in een bepaald land ontbreekt, komt een coöperatie al voor veel meer uitdagingen te staan. In dit geval zou het een optie kunnen zijn voor coöperaties, mits ze Europees zijn, om zich aan te sluiten bij REScoop.eu, de Europese koepelorganisatie voor energiecoöperaties. Op deze manier kan een coöperatie steun ontvangen en samenwerken met dit hele netwerk van Europese energiecoöperaties. Meer informatie en de voorwaarden hiervoor zijn online te vinden.⁸

⁸ REScoop.eu <https://www.rescoop.eu/>

Daarnaast is beleidsbeïnvloeding van groot belang, zeker in landen waar steun en infrastructuur ontbreken. Alleen als de stem van onderop wordt gehoord kan het zaadje voor de groei van coöperaties worden geplant. Daarom steunt WECF met haar Women2030 programma lokale groepen door hun capaciteit te versterken en lokale beleidsbeïnvloeding te bevorderen. Ook het “Samenspraak en Tegenspraak”-programma van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken kan een instrument zijn om lobby en beleidsbeïnvloeding voor het realiseren van lokaal gewortelde duurzame energie-initiatieven te ondersteunen, mits ook echt de lokale groepen en vrouwen bereikt worden.

Deze manier van internationaal samenwerken wordt sterk aangemoedigd door WECF.

Wij sporen maatschappelijke organisaties en burgers in Nederland dan ook aan om, eventueel samen met ons, verdere kennis en ervaringen over dit onderwerp internationaal te delen, zodat nóg meer mensen bereikt worden en gemobiliseerd worden om in actie te komen. Samen kunnen we het verschil maken en klimaatverandering tegengaan.

OVER WECF

Het onderzoek voor deze publicatie is uitgevoerd door WECF (Women Engage for a Common Future). WECF is een netwerk van ruim 150 vrouwen- en milieuorganisaties in meer dan 50 landen. Wij streven naar eerlijke en duurzame ontwikkeling, door middel van projecten, capaciteitsopbouw en lobby en beleidswerk.

Wij focussen hierbij in het bijzonder op vrouwen, omdat het overkoepelende doel van WECF om ‘een gezonde leefomgeving en duurzame ontwikkeling voor iedereen’ te bewerkstelligen, alleen kan worden bereikt door mensenrechten en genderperspectieven te integreren in de beleidsvorming. Om de uitdagingen waarmee de mensheid wordt geconfronteerd op te lossen, hebben we volledige participatie en gelijke besluitvormingsrechten voor vrouwen en mannen nodig. Dit is waarom vrouwenrechten een voorwaarde zijn voor duurzame ontwikkeling.⁹

In Nederland draagt WECF bij aan de internationale missie van de gehele organisatie. Maar wat we internationaal promoten, willen wij thuis ook naleven. Daarom dragen we ook in Nederland actief bij aan het realiseren van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG’s).

DANKWOORD

Wij willen alle informanten hartelijk danken voor hun openheid en medewerking. Door deze experts één-op-één te interviewen, zijn we tot inzichten gekomen die niet mogelijk waren geweest met enkel *desk research*. Daarnaast willen wij de gemeente Utrecht, Stichting Utrecht4GlobalGoals en de Europese Commissie bedanken voor het mede mogelijk maken van dit onderzoek.

⁹ WECF - What we do <https://www.wecf.org/womens-rights/>

Colofon

Utrecht, mei 2019

Titel De kracht van de coöperatie - Utrechtse ervaringen en het belang van verbinding voor lokale energie

Auteur Marieke Donders, student Culturele antropologie en ontwikkelingssociologie, Universiteit Leiden, stagiair WECF NL

Lay-out Charlotte Aukema, AukemaOntwerp

Afbeelding voorpagina: eigendom van Westmill Solar Co-operative, lid van de Europese koepelorganisatie REScoop.EU

Afbeelding voorzijde rechtsboven (Griftkwartier): eigendom van Coöperatie Buurtstroom Energie-U

Afbeelding pagina 8: eigendom Coöperatie Rijnse Energie

Afbeelding achterzijde: eigendom van Coöperatie Buurtstroom Energie-U

Disclaimer

Dit rapport is mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van de Gemeente Utrecht in het kader van Utrecht4GlobalGoals en de Europese Unie in het kader van het Make Europe Sustainable for All project.

De inhoud van dit rapport valt onder de exclusieve verantwoordelijkheid van WECF en kan op geen enkele manier worden beschouwd als een weergave van de mening van de Europese Commissie en de Gemeente Utrecht.

© mei 2019

WECF Netherlands

Korte Elisabethstraat 6

NL - 3511 JG Utrecht

Tel.: +31 - 30 - 23 10 300

Fax: +31 - 30 - 23 40 878

